

LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS

LIETUVOS
ISTORIJOS
METRAŠTIS
2010 metai

2

LI
LEIDYKLA

Vilnius 2011

LITHUANIAN INSTITUTE OF HISTORY

THE YEAR-BOOK
OF LITHUANIAN
HISTORY

2010

2

Vilnius 2011

LITAUISCHES INSTITUT FÜR GESCHICHTE

JAHRBUCH
FÜR LITAUISCHE
GESCHICHTE

2010

2

Vilnius 2011

UDK 947.45
Li 237

Žurnalo leidybą finansavo

LIETUVOS MOKSLO TARYBA

NACIONALINĖ LITUANISTIKOS PLĖTROS 2009–2015 METŲ PROGRAMA
Finansavimo sutartis Nr. LIT-2-65

Redakcinė kolegija:

Egidijus ALEKSANDRAVIČIUS
Vytauto Didžiojo universitetas

Alfonsas EIDINTAS
Vilniaus universitetas

Jan JURKIEWICZ
Adomo Mickevičiaus universitetas Poznanėje

Zigmantas KIAUPA (pirmininkas)
Lietuvos istorijos institutas

Česlovas LAURINAVIČIUS
Lietuvos istorijos institutas

Ingė LUKŠAITĖ
Lietuvos istorijos institutas

Bronius MAKAUSKAS
Vytauto Didžiojo universitetas

Jolita MULEVIČIŪTĖ
Kultūros, filosofijos ir meno institutas

Rimvydas PETRAUSKAS
Vilniaus universitetas

Edmundas RIMŠA
Lietuvos istorijos institutas

Jolita SARCEVIČIENĖ (sekretorė)
Lietuvos istorijos institutas

Vladas SIRUTAVIČIUS
Lietuvos istorijos institutas

Saulius SUŽIEDĖLIS
Milersvilio universitetas

Joachim TAUBER
Nordost-Institut Liuneburge

Šio žurnalo straipsnių pavadinimai ir santraukos cituojami duomenų bazėse:

Articles appearing in this journal are abstracted and indexed in:
HISTORICAL ABSTRACTS. AMERICA: HISTORY AND LIFE.
EBSCO Publishing

Recenzijos skelbiamos duomenų bazėje recensio.net
Reviews appearing in this journal are published in recensio.net

ISSN 0202-3342

© Lietuvos istorijos institutas, 2011
© Straipsnių autoriai, 2011

DANUTĖ BLAŽYTĖ-BAUŽIENĖ

LYSENKIZMAS IR LIETUVA: KAMPANIJOS ĮTAKA AUKŠTOJO MOKSLO SOVIETIZAVIMUI*

Įvadas

Lysenkizmas – viena didžiausių aferų XX a. mokslo istorijoje, kai apsišaukėlis „liaudies agronomas“ Trofimas Lysenka, tapęs akademiku ir įgijęs diktatoriaus J. Stalino palankumą ir paramą, du dešimtmečius terorizavo TSRS biologijos mokslą. T. Lysenkos „atradimai“ su mokslu turėjo mažai ką bendra. Jei kurios teorijos ir buvo aiškiau suformuluotos, dažniausiai tai buvo lamarkizmo ir savaip interpretuoto darvinizmo mišinys; didžioji dalis jo darbų buvo „praktiniai nurodymai“ žemės ūkiui, pvz., atvėsinti arba pašildyti prieš saulę grūdų sėklą prieš sėjant ir daugelis kitų panašaus lygio patarimų, kuriems nepasiteisinus, buvo pereinama prie kitų, pvz., vasarinio bulvių sodinimo, laukų skaidymo medžiais, siekiant sulaukyti sniegą ir pan. Vakaruose T. Lysenkos „mokslą“ atmetė jau 5-ajame dešimtmetyje netgi marksistai¹, nors mokslo istorikai prie šio fenomeno grįždavo ir vėliau². TSRS knygą apie lysenkistų kovą su genetikais 1962 m. parašė rusų biologas ir disidentas Ž. Medvedevas. Keletą metų ji buvo platinama tik savilaidoje (rus. samizdat'e), o 1969 m. angliškai išleista užsienyje³, už ką autorius nedelsiant išmestas iš darbo, nors antigenetinė kampanija jau buvo pasibaigusi prieš keletą metų. 1993 m. ilgametį tyrimą „Valdžia ir mokslas“, neapsiribojusį vien antigenetinės kampanijos analize, bet ir nagrinėjusį bendresnes TSRS mokslo raidos problemas, paskelbė genetikas ir mokslo istorikas J. Soiferis⁴. Tačiau šiuose tyrimuose dėmesys sutelkiamas į pačią mokslo sferą, daugiausia aprašant padėtį

* Tyrimą finansuoja Lietuvos mokslo taryba (sutarties Nr. VAT-10009).

¹R. M. Yang, Getting Started on Lysenkoism, *Radical science Journal*, 2002, Nr. 6. Prieiga internete: <<http://www.marxists.org/subject/science/essays/young.htm>>. [Žiūrėta 2010 11 27].

²D. Joravsky, *The Lysenko Affair*, Harvard, 1970; D. Lecourt, *Proletarian Science? The Case of Lysenko*, London, 1977; J. Kotek, D. Kotek, *L'affaire Lysenko*, Bruxelles, 1986, ir kt.

³Z. A. Medvedev, *The Rise and Fall of T. D. Lysenko*, New York, London, 1969.

⁴В. Соифер, *Власть и наука: История разгрома генетики в СССР*, Москва, 1989; II leid. 1993; anglų k.: *Lysenko and the Tragedy of Soviet Science*, Rutgers University, 1994, 2001, 2007.

Maskvoje ir tuometiniame Leningrade (dab. Sankt Peterburgas), o jo sklaidos aspektai ir padariniai aukštajam mokslui aptariami epizodiškai.

Antigenetinės kampanijos poveikis Lietuvos biologijos mokslui Lietuvos istorinėje literatūroje iki šiol atskirai netyrinėtas. Apie ją užsimenama leidiniuose, skirtuose Mokslų akademijos sovietizavimui⁵, aukštųjų mokyklų bei jų padalinių (fakultetų, katedrų) veiklos⁶, kai kurių mokslų raidos istorijai⁷, įvardijami nuo jos nukentėję mokslininkai. Ano meto mokslininkų bei aukštųjų mokyklų dėstytojų (o tai dažniausiai buvo vieni ir tie patys asmenys) bei su jais dirbusių asmenų atsiminimuose⁸ daroma išvada, kad kampanija Lietuvą palietė palyginti menkai: Mokslų akademijos vadovai neva formaliai pakritikavę savo kolegas, vadinamoji „mičiurininė (agro)biologija“ buvusi įtraukta į atitinkamos krypties studentų programas, kai kurie mokslininkai, aspirantai bei aukštųjų mokyklų absolventai šiek tiek pakeitę tyrimų kryptis ar diplominių darbų temas. Suprantama, kad 1948–1949 m. suėmimų, didžiųjų trėmimų bei prievartinės kolektyvizacijos kontekste visa tai galėjo atrodyti mažiau reikšminga.

Tačiau prisimenant ir aprašant tik pirminį tiesioginį kampanijos poveikį ir apsiribojant Visasąjunginės V. Lenino žemės ūkio mokslų akademijos (toliau – VLŽŪMA) sesijos nutarimų svarstymu bendroje LTSR MA ir TSRS AMM sesijoje Vilniuje, apžvelgiama tik ledkalnio viršūnė, o likusioji jo dalis taip ir lieka paslėpta nuo mūsų istorinės atminties anų laikų spaudos tekstuose bei archyvų bylų puslapiuose. Būtent valstybiniai (Lietuvos centrinis, Lietuvos ypatingojo archyvo LKP dokumentų skyrius, Kauno apskritys) ir aukštųjų mokyklų (Vilniaus ir Pedagoginio universitetų) archyvai atskleidžia kampanijos mastą, trukmę, priemones, organizatorius, tiesiogiai nukentėjusius asmenis bei paveiktas didesnes visuomenės grupes⁹. Visa tai bus bandoma atskleisti ir apibendrinti šiame straipsnyje.

⁵ A. L i e k i s, Lietuvos Mokslų akademijos sovietizacija, *Lietuvos mokslas*, II t., 2/3 kn., p. 198–202, 4 kn., p. 143–150.

⁶ *Alma Mater Vilnensis: Vilniaus universiteto istorijos bruožai*, Vilnius, 2009, p. 806–809, 814, 830; *Įvytauto Didžiojo universitetas: Mokslas ir visuomenė*, Kaunas, 2002, p. 306–307; *Vilniaus pedagoginio universitetas: 1935–2005*, Vilnius, 2005, p. 31; *Lietuvos žemės ūkio akademija: 1924–1994*, Vilnius, 1994, p. 37–39.

⁷ S. B i z i u l e v i č i u s, *Lietuvos zoologijos istorijos bruožai*, Vilnius, 1999; A. R i č k i e n ė, *Botanika Lietuvoje 1944–1965 metais*. Daktaro disertacija, biomedicinos mokslai, botanika, Vilnius, 2003; P. V a s i n a u s k a s, *Agronomija Lietuvoje*, Vilnius, 2005; *Agrosocialinių mokslų raida Lietuvoje*, Kaunas, 2007, p. 110–111.

⁸ J. M a t u l i s, A. M e r k y s, Ar biologai buvo kalti? *Mokslas ir gyvenimas*, 1989, Nr. 1, p. 13–15, Nr. 2, p. 10–12; perspausdinta: *Juozas Matulis*, Vilnius, 1999, t. 2, p. 308–319; *Profesorius Povilas Snarskis*, Vilnius, 1999; *Agronomas Įvytautas Vazalinskas*, Vilnius, 2000; A. L e v i c k a s, Lietuvos zoologijos ažuolas [apie A. Mačionį], *Mokslas ir gyvenimas*, 1996, Nr. 7–8, p. 38, ir kt.

⁹ Šio laikotarpio aukštųjų mokyklų dokumentai išlikę labai nepilni. Nepavyko rasti Kauno universiteto 1948–1949 m. mokslo tarybos, visų Žemės ūkio akademijos, Veterinarijos akademijos rektoratų posėdžių protokolų; visų aukštųjų mokyklų (mokslo) tarybų protokolai ne visi išliko, tėra pavieniai dekanatų ir katedrų posėdžių protokolai.

Istorinei atminčiai Lietuvoje, atrodo, nėra aktualios šiuo metu Rusijoje vykstančios diskusijos, kuriomis siekiama pateisinti lysenkizmą, bandoma rasti jame racionalų grūdą¹⁰. Svarbiau tai, kad kaip liudija viešoji istorinė atmintis, atsiskleidžianti kai kurių politinių jėgų retorikoje, publicistiniuose tekstuose bei komentaruose, linkusi pamišti TSRS įvesto okupacinio komunistinio režimo ne tik fizinę, bet ir intelektualinę bei moralinę prievartą ir jos padarinius.

Lysenkistų pergalė sąjunginės Žemės ūkio akademijos sesijoje

Maskvos partiniams ideologams bei sovietinei biurokratijai Vakarų mokslo demaskavimas ir pasmerkimas prieš kosmopolitizmą nukreiptoje kampanijoje¹¹ tikriausiai pasirodė nepakankamas, todėl visose mokslo šakose imta ieškoti tikrų arba tariamų rusų mokslininkų atradimų, juos didelėmis propagandinėmis kampanijomis eksploatuoti, eliminuojant visas kitas tyrimų kryptis.

Paradoksalu, jog 1948 m. vasarą didžiausias puolimas buvo atnaujintas biologijoje – moksle, kuriame Nikolajus Vavilovas, Nikolajus Timofejevas-Resovskis ir kiti rusų genetikai 3–4 dešimtmetyje iš tiesų buvo padarę pasaulinės reikšmės atradimų. Tačiau pralaimėjusi mokslinę diskusiją antigenetinė T. Lysenkos vadovaujama kryptis savo sąjungininku jau nuo 1935 m. turėjo totalitarizmo sąlygomis galingiausią jėgą – komunistų partijos vadovybę ir asmeniškai J. Staliną. Pastarasis T. Lysenką pirmą kartą pagyrė 1932 m. vasario mėn. vykusiame susitikime su žemės ūkio spartuoliais ir jo „moksliniais nuopelnais“ neabejojo iki 1952 m. vasaros¹². Nuo 1936 m. mokslinės diskusijos biologijoje nebevyko: kampanijoje genetikai iš pradžių buvo vaizduojami kaip „mičiurinės biologijos“ priešai, vėliau – kaip buržuazinės ideologijos atstovai, o galiausiai – kaip sovietinės sistemos priešai.

Lysenkizmas kilo iš stalininės komunistinės sistemos poreikio kuo greičiau organizuoti efektyvią gamybą po TSRS įvykdytos masinės žemės ūkio kolektyvizacijos. Paaiškėjo, kad kolektyvinė gamybos priemonių nuosavybė pati savaime neužtikrina didesnio produkcijos kiekio, priešingai, – tose vietose, kur iki kolektyvizacijos žemės ūkis buvo našesnis, – labiausiai Ukrainos juodžemio juostoje, – žemės ūkio produktų gamyba smuko labiausiai. Ukrainoje, Pavolgyje ir kitur prasidėjo badas, nusinešęs milijonus gyvybių.

¹⁰ М. Кудрявцев, Политическая биология, <http://www.duel.ru/200149/?49_5_1>. [Žiūrėta 2010 11 27].

¹¹ Kova su „kosmopolitais“ buvo paremta dviem sovietinės valdžios dokumentais: 1) 1947 m. uždaru VKP(b) CK laišku dėl profesorių Kliujevos ir Roskino; 2) 1949 m. „Pravdos“ straipsniu „Apie vieną antipatriotinę teatro kritikų grupę“. Lietuvos aukštųjų mokyklų dėstytojus ši kampanija privertė iš esmės pertvarkyti savo paskaitas studentams – atsisakyti Vakarų šalių mokslinės literatūros ir remtis vien Rusijos ir TSRS autoriais.

¹² В. Соколов, *Власть и наука*, Москва, 1993, с. 120–122, 517–518.

5-ojo dešimtmecio pabaigoje N. Vavilovas jau buvo miręs kalėjime, N. Timofejevas-Resovskis ir daugelis kitų genetikų patekę į lagerius ir tremtį, todėl iš viešojo mokslinio gyvenimo jų pavardės buvo tiesiog išbrauktos, o visas propagandinis triukšmas nukreiptas prieš ankstyvuosius Čarlozo Darvino (Charles Robert Darwin) pasekėjus: A. Veismana (August Weismann, 1834–1914), G. Mendelį (Gregor Johann Mendel, 1822–1884), T. Morgana (Thomas Hunt Morgan, 1866–1945), o TSRS – prieš likusius nesuimtus „reakcinius biologus“ I. Šmalhauzeną (Иван Иванович Шмальгаузен, 1884–1963), K. Zavadskį (Кирил Михайлович Завадский, 1910–1977), A. Žebraką (Антон Романович Жебрак, 1901–1965), N. Dubinina (Николай Петрович Дубинин, 1906–1998) ir kt. Kitaip sakant, šiai kampanijai genetikos pradininkai buvo kaip ideologinis ženklas, simbolis, o esmė – paties T. Lysenkos „mičurininės agrobiologijos“ teorijos, neva turėjusios „patobulinti darvinizmą“, įtvirtinimas. Šį puolimą TSRS partinė ir biurokratinė nomenklatūra išplėtojo VLŽŪMA¹³ sesijoje, įvykusioje 1948 m. liepos 31 – rugpjūčio 9 d. Sesijoje skaitytame pranešime T. Lysenka pažadėjo per 2–3 metus išvesti tokias naujas augalų ir gyvulių veisles, kurios duosiančios tiek produktų, jog visas pasaulis jų nesuvalgytų¹⁴.

Rugpjūčio 12 d. „Pravdos“ vedamajame, kurį po poros dienų perspausdino ir „Tiesa“, nedviprasmiškai nurodyta, kad „sesijoje apie padėtį biologijos moksle buvo padarytas akad. T. D. Lysenkos pranešimas, kuriam pritarė VKP(b) CK, išreiškęs bolševikų partijos liniją“¹⁵. Biologijos mokslą laikant pasaulėžiūrinium, o mokslininkus – dviejų „diametraliai priešingų krypčių: 1) pažangiosios – materialistinės-mičurininės ir 2) reakcinės – idealistinės-veismaninės – atstovais“¹⁶, su pastaraisiais buvo kovojama represinėmis, politinėmis ir ideologinėmis priemonėmis.

1948 m. rugpjūčio 24–26 d. minėtos sesijos rezultatai „apsvarstyti“ TSRS MA Prezidiume. Gamtos mokslų skyriaus akademikas L. Orbeli mėgino palaikyti mokslinės diskusijos lygį, kalbėdamas apie „visad galimus nesutarimus pažiūrose“, „apie nuomonių kovą grynai biologiniu klausimu“, tačiau jis buvo apkaltintas, kad „aktyviai globojo veismanistus-morganistus ir ugdė jų žinioje esančiuose instituteuose veismanistų kadrus, plačiai atvėrė biologinių žurnalų puslapius veismanizmui-morganizmui propaguoti“. Tai įvertinta „kaip paties L. Orbeli palinkimas į veismanizmą“¹⁷. Posėdžio pabaigoje L. Orbeli „prisipažino klydęs“, pareiškė, kad jis nepriskiria savęs

¹³ Iš Lietuvos mokslininkų šios akademijos narys buvo LŽŪA profesorius Jonas Kriščiūnas.

¹⁴ Августовская сессия ВАСХНИЛ 1948 (31 июля – 7 августа) – кульминация административного разгрома генетики в СССР, <http://mega.km.ru/bes_2004/Encyclop.asp?Topic=topic_new2000_78531>. [Žiūrėta 2010 11 07].

¹⁵ Už priešakinį biologijos mokslą, *Tiesa*, 1948 08 14.

¹⁶ Kad lysenkizmas buvo, nors ir svarbi, bet vis dėlto ne pagrindinė kampanijos dalis, aiškėja iš VKP(b) CK propagandinio žurnalo „Bolševik“ vedamojo, kurį netrukus perspausdino ir LKP(b) CK „Komunistas“. – Už priešakinio biologijos mokslo suklestėjimą, *Komunistas*, 1948, Nr. 9, p. 5–11.

¹⁷ TSRS MA Prezidiume: V. I. Lenino vardo Vaschnil sesijos rezultatų svarstymas, *Tiesa*, 1948 08 28, p. 3.

„formalių genetikų grupei ir aktyviems jų pažiūrų gynėjams“, sakėsi buvęs per mažai susipažinęs su Mičiurino darbais, nepakankamai įvertinęs VLŽŪMA sesijos reikšmę. Manoma, kad iš TSRS institutų ir aukštųjų mokyklų po sesijos atleista keli tūkstančiai mokslininkų¹⁸.

1949–1950 m., minint rusų fiziologo I. Pavlovo gimimo 100-metį, išplėtota ir VKP(b) CK palaikyta kampanija populiarinant dar 1932 m. Olgos Lepešinskajos (1871–1963) suformuluotą vėliau nepasitvirtinusią teoriją apie ląstelių atsiradimą iš bestruktūrės (neląstelinės) masės ir atvirksčiai¹⁹. Antigenetini jos kryptingumą, pasireiškusi gyvųjų organizmų ląstelinės struktūros (ir tuo pačiu jos atradėjo R. Virchovo (Rudolf Ludwig Karl Virchow, 1821–1902) nuopelnų neigimu, nuosekliai rėmė T. Lysenka²⁰. Puolimas nukreiptas prieš jau minėtąjį L. Orbelį, taip pat akademikus P. Anochiną, I. Beritašvilį ir kt.²¹ Moksliniai institutai buvo pajungti tirti „gyvąją medžiagą“: 1951 m. tam skirta per 60 mokslinių temų, o 1952 m. planuota per 70²². „Virchovo šalininkas“ tapo tokiu pat politiniu keiksmažodžiu, koks 1948 m. buvo „veismanistas-mendelistas-morganistas“. Greta ankstesnės kampanijos nusiaubtų žemės ūkio mokslų į šią buvo įtraukti medicinos bei veterinarijos mokslai: Lysenka kovojo nebe vien su biologais, bet ir su citologais, histologais, mikrobiologais, embriologais. Aplink O. Lepešinską susiformavusiai pseudomokslinei grupei spaudžiant, buvo uždarytas TSRS Morfologijos institutas, iš darbo atleista apie 70 profesorių, bent jau morališkai pažeminti daugelis žymių Rusijos mokslininkų²³. Užsienio mokslinė spauda vadinauosius „genialius atradimus“ išsyk pavadino „biologijos fantazijomis“²⁴.

1951 m. panašų puolimą mėginta organizuoti prieš chemikus organikus, tačiau ji snuslopo savaime, apsiribota trijų mokslo darbuotojų atleidimu. 1953 m. beužsimezgančią „gydytojų-nuodytojų“ demaskavimo kampaniją nutraukė TSRS diktatoriaus J. Stalino mirtis²⁵. Nors lysenkizmas oficialia biologijos mokslų teorija laikytas

¹⁸ В. Струнников, А. Шамин, Лысенко и лысенковщина: особенности развития отечественной генетики, <http://scepsis.ru/library/id_1794.html>. [Žiūrėta 2010 11 07].

¹⁹ А. Е. Гай си но в и ч, Е. Б. Му з р у ко ва, «Учение» О. Б. Лепешинской о «живом веществе», *Репрессированная наука*, Ленинград, 1991, с. 71–90.

²⁰ Т. Д. Лы сен ко, О работах действительного члена Академии медицинских наук О. Б. Лепешинской: Выступление на совещании по проблеме живого вещества и развития клетки, происходившем в Москве 22–24 мая 1950 г. в Отделении биологических наук Академии наук СССР, <<http://lysenkoism.narod.ru/llep.htm>>. [Žiūrėta 2010 11 27].

²¹ В. Струнников, А. Шамин, Лысенко и лысенковщина: особенности развития отечественной генетики, <http://scepsis.ru/library/id_1794.html>. [Žiūrėta 2010 11 27].

²² В. Я. А л е к с а н д р о в, *Трудные годы советской биологии*, Санкт-Петербург, 1993, с. 7.

²³ Я. Рапопорт, На рубеже двух эпох: Дело врачей 1953 года, <<http://berkovich-zametki.com/2006/Starina/Nomer3/Rapoport1.htm>>. [Žiūrėta 2010 11 27].

²⁴ Н. N a c h t s h e i m, Biological Phantasies: New Developments in the Case of Lysenko, *Journal of Heredity*, 1951, Nr. 3(42), p. 122–123.

²⁵ <<http://www.biometrika.tomsk.ru/lis/index9.htm>>. [Žiūrėta 2010 11 27].

iki 1966 m., tačiau represijos prieš „mičiurinės biologijos“ priešininkus liovėsi jau 1953 m. viduryje.

Kampanijos Lietuvoje bendrieji bruožai ir specifika

Apie biologijos mokslo padėtį Lietuvos Respublikoje pokario metais rašyta tiek mokslo istorijai, tiek konkrečioms aukštosioms mokykloms skirtuose tyrinėjimuose. Apibendrintai šią sritį gana išsamiai, nors ir kiek ateitininkiškai angažuotai yra aprašęs Kęstutis Skrupskelis²⁶, botanikos mokslo raidą disertacijoje aprašė jau minėta A. Ričkienė, daugiau dėmesio skyrusi institucijoms, o ne tyrimų turiniui.

Biologijos, kaip ir kitų mokslų dėstymo ir tyrimų pradžia Aukštuosiuose kursuose, o vėliau Kauno universitete gimė tiesiogine to žodžio prasme tuščioje vietoje. Prisimindamas pirmuosius darbo metus Kauno Vytauto Didžiojo universitete, profesorius ir botanikos sodo įkūrėjas Konstantinas Regelis (Constantin Andreas von Regel, 1890–1970), buvęs beveik visų botanikų dėstytojas, rašė: „Sunku buvo pradžioje su knygomis, sunku su patalpomis. Botanikos kabineto pradžia – 1 stalas Ivanausko Zoologijos institute, o visa biblioteka – vokiško Strasburgerio vadovėlio vertimas į rusų kalbą.“²⁷

Iki 1944 m. Lietuvoje buvo plėtojamos kelios teorinės botanikos kryptys: floristika, fitogeografija, fitocenologija, augalų sistematika, augalų anatomija, augalų fiziologija²⁸, zoologijos, lyginamosios anatomijos bei histologijos tyrinėjimai²⁹. Visi minėti kursai buvo dėstomi studentams, įtraukiami į dėstytojų vykdytus tyrimus. Šia kryptimi dirbo Marija Natkevičaitė-Ivanauskienė, dar 1928 m. parašiusi diplominį darbą „Kraujo grupės ir jų suskirstymas Lietuvos gyventojų tarpe“ ir vėliau ta tema parengusi mokslinį straipsnį, o 1942 m. apgynusi disertaciją „Genetiškai-sistemiškai *Verbascum* ir *Celsia* genčių tyrinėjimai“, už kurią jai suteiktas gamtos filosofijos daktaro mokslo laipsnis, nepripažintas sovietinės Aukštojo mokslo ministerijos (toliau – AMM), taip pat Dionizas Rudzinskas, Konradas Aleksa, Elena Gimbutienė (1944 m. pasitraukusi į Vakarus). Pastarieji savarankiško mokslinio darbo genetikos srityje nedirbo, tačiau skaitydami paskaitas ir rašydami vadovėlius studentams laikėsi šios krypties. K. Regelis dar 1939 m. išvyko į Šveicariją; jis jau pirmaisiais pokario metais buvo paskelbtas hitlerininkų pakaliku, didžiausiu reacionieriumi³⁰, o ant jo mokinių krito politinių įtarimų šešėlis.

²⁶ K. Skrupskelis, Žmonės ir beždžionės, *Naujasis židinys–Aidai*, 2008, Nr. 9/10, p. 371–381.

²⁷ Cituota pagal: I. Šenavičienė, L. Gylienė, Matematikos ir gamtos mokslai, *Vytauto Didžiojo universitetas. Mokslas ir visuomenė: 1922–2002*, Kaunas, 2002, p. 227.

²⁸ J. Klimavičiūtė, *Botanikos mokslo raida Lietuvoje 1919–1943 m.*, Vilnius, 2002, p. 99–103.

²⁹ S. Biziulevičius, *Zoologijos istorijos bruožai*, Vilnius, 1999, p. 547–554.

³⁰ M. Natkevičaitė-Ivanauskienė, *Tiesa skins kelią sau. Atsiminimai*, Vilnius, 2008, p. 187.

Pokario metais Lietuvos TSR aukštosios mokyklos likusių Lietuvoje profesorių ir dėstytojų pastangomis buvo atkuriamos sudėtingomis sąlygomis: naciams 1943 m. jas uždarius, studentija buvo išblaškyta, daug jaunimo pateko į Reicho darbo tarnybą, dar daugiau karo pabaigoje mobilizuota į sovietinę kariuomenę, daug jų žuvo. Žymi dalis profesorių ir dėstytojų, numanydami atsinaujinsiančias po reokupacijos represijas, pasitraukė į Vakarų.

Lysenkistinių idėjų atgarsiai Lietuvą pasiekė dar prieš masinę genetinę kampaniją. 1947 m. Glavlitas uždraudė spausdinti gamtininko profesoriaus Tado Ivanausko parengtą knygą „Gyvybės vystymasis“. „Iš esmės tai knyga apie darvinizmą, – ataskaitoje LKP(b) Centro komitetui rašė Glavlito viršininkas A. Malyginas. – Dėstydamas jį, autorius nė karto nepasmerkia buržuazinių mokslininkų gyvybės raidos teorijų, neparodo Darvino kaip materialistinio mokymo pagrindėjo. <...> Tarp žymiausių evoliucionistų nurodomi Štaidfusas, Miuleris ir kiti užsienio mokslininkai, o Timiriazovo, Mičiurino, Lysenkos nuopelnai nenurodomi. <...> Nenurodomi knygoje ir žymiausių tarybinių mokslininkų bandymai pertvarkyti gamtą <...>“³¹ Taip 1948 m. kampanija buvo nukreipta į genetikos pakeitimą „mičiurinine biologija“.

1948 m. lysenkistinė kampanija Lietuvoje vykdė tris kryptimis: 1) pagal tiesioginį pavaldumą – Mokslų akademijoje (tuo metu Lietuvos Žemės ūkio institutas taip pat veikė MA sistemoje); 2) visose aukštosiose mokyklose; 3) Švietimo ministerijos įstaigų sistemoje, t. y. mokytojų seminarijose bei mokyklose. Kadangi dauguma MA darbuotojų tuo metu kartu dirbo ir aukštosiose mokyklose, dažnai net keliose, pagrindinis smūgis prieš juos buvo sudotas ne MA sistemoje, o būtent aukštosiose mokyklose, motyvuojant tuo, kad esą negalima veismanistams-morganistams leisti žaloti studentus³².

Lietuvos MA visuotinio susirinkimo sesija, nepasitikint vietine partine ir sovietine administracija, 1948 m. rugsėjo 20–22 d. buvo surengta kartu su TSRS AMM. Dar jos išvakarėse atvykęs į Vilnių TSRS aukštojo mokslo ministro pavaduotojas V. Svetlovas, LTSR MA viceprezidentas Juozas Žiugžda ir kiti atsakingi darbuotojai po vieną kvietėsi žymesnius biologus, reikalavo, kad jie „persiorientuotų“, pasmerktų savo ankstesnius darbus, susijusius su genetika³³. Kai kurie iš jų (Povilas Snarskis, T. Ivanauskas, Antanas Minkevičius ir kt.) pasidavė spaudimui, sutikdami kalbėti sesijoje.

Vilniaus universiteto profesorius P. Šivickis pokalbyje drįso pasakyti, kad Mendelis, Morganas ir Veismanas padarė labai daug, ir dar reikėtų pažiūrėti, ką padarys

³¹ Lietuvos ypatingasis archyvas. LKP dokumentų skyrius (toliau – LYA), f. 1771, ap. 61, b. 22, l. 12; Dokumento ištrauka išspausdinta: Lietuvos mokslas, 1994, kn. 2–3, p. 213.

³² TSRS aukštojo mokslo ministro pavaduotojo V. Svetlovo kalba LTSR MA ir TSRS AMM sesijoje, Lietuvos mokslų akademijos žinynas (toliau – LMAŽ), t. 4/5, Vilnius, 1949, p. 82.

³³ A. L i e k i s, Lietuvos mokslų akademijos sovietizacija, Lietuvos mokslas, 1994, kn. 2–3, p. 201.

mičiurinininkai³⁴. Panašiai su V. Svetlovu kalbėjo to paties universiteto dėstytojas Augustinas Mačionis, pareiškęs, kad jam nesą ko vykti į Maskvą, į kvalifikacijos kėlimo kursų susipažinti su T. Lysenkos ir jo sekėjų teorijomis³⁵.

Sesijoje dalyvavo LMA akademikai, aukštųjų mokyklų vadovai, gamtos mokslo institucijų vadovaujančio personalo nariai, LKP(b) CK, LSSR Ministrų tarybos atstovai. Kadangi Lietuvoje genetikos mokslas dar tik formavosi, T. Lysenkos idėjomis mokslininkai apskritai nesidomėjo, todėl sunku buvo rasti pagrindinį plenarinio posėdžio pranešėją³⁶. Perskaityti pranešimą buvo pavesta VVU zoologijos profesorius T. Ivanauskui, kuris dar tarpukariu garsėjo kaip darvinistas. Žymi jo kalbos dalis buvo skirta nepriklausomos Lietuvos laikotarpio biologijos tyrimams ir dėstymui politiškai demaskuoti, apibendrinant tokiu teiginiu: „Kaip iš panagrinėtų pavyzdžių matyti, buržuazinės Lietuvos žemės ūkio mokslo ir jo pritaikymo srityje, kaip ir visose biologijos mokslo srityse, buvo palaikoma, diegiama ir visiškai vyravo formalinė Mendelio-Morgano krypties genetika.“³⁷ Kartu jis atskleidė ir savo „klaidas“. Kitus pranešimus skaitė LMA viceprezidentas Juozas Žiugžda, biologijos aspirantas Mečislovas Valius, prof. Jonas Kriščiūnas. Iš viso sesijoje kalbėjo beveik 40 mokslininkų. Visi jie vienaip ar kitaip pasmerkė savo praeitį, pažadėjo pertvarkyti mokslinį darbą pagal VLŽŪMA sesijos nutarimus.

TSRS aukštojo mokslo ministras V. Svetlovas pranešė apie pokyčius biologijos moksle po VLŽŪMA sesijos. Be to, jis piktai kritikavo Lietuvos mokslininkus, pvz., prof. P. Šivickį už jo „bendradarbiavimą klerikaliniame „Kosmos“ žurnale“, „reakcinių, pseudomokslinių, kenksmingų teiginių neatsisakymą“, VU Augalų anatomijos ir fiziologijos katedros vedėją prof. Joną Dagį už, anot jo, idėjiškai žalingą vadovėlį „Augalų anatomija ir morfologija“ (išleistas 1947 m.), nes jame teigiamai vertinti nepriklausomos Lietuvos universitete dirbę botanikai K. Regelis ir Liudas Vailionis (miręs 1939 m.). V. Svetlovas nurodė, kaip turės būti pertvarkytas aukštųjų mokyklų pedagoginis ir mokslinis darbas, kad jis atitiktų stalininę doktriną³⁸. Kitaip nei VLŽŪMA sesijoje, nė vienas Lietuvoje vykusios sesijos prelegentas nepasisakė prieš lisenkizmo teiginius³⁹. Lietuvoje tuo metu, atrodo, bent iš dalies jau buvo žinomi minėti represiniai sesijos rezultatai. Botanikos mokslo raidos Lietuvoje tyrinėtoja A. Ričkienė daro prielaidą, kad tariamo neprieštaravimo lisenkizmo doktrinai pozicija padėjo biologams išsilaikyti pokario Lietuvos gamtos mokslo institucijų vadovaujančiuose postuo-

³⁴ *MA Centrinis archyvas*, f. 1, ap. 2, b. 59, l. 43.

^{35A} L e v i c k a s, Lietuvos zoologijos ažuolas, *Mokslas ir gyvenimas*, 1996, Nr. 7/8, p. 38.

³⁶ J. M a t u l i s, A. M e r k y s, Ar biologai buvo kalti? *Juozas Matulis*, II d., Vilnius, 1999, p. 315.

³⁷ T. Ivanausko kalba sesijoje, *LMAŽ*, t. 4/5, Vilnius, 1949, p. 44.

³⁸ TSRS aukštojo mokslo ministro pavaduotojo V. Svetlovo kalba LTSR MA ir TSRS AMM sesijoje, ten pat, p. 70–82.

³⁹ Pranešimai ir pasisakiusių kalbų santraukos išspausdinti, ten pat, p. 83–300.

se, išsaugoti tarpukariu susiformavusį biologijos mokslą bei užtikrinti jo tęstinumą⁴⁰, tačiau vėliau pamatysime, kad šis teiginys teisingas tik iš dalies.

Kadangi pačioje sesijoje niekas iš kalbėtojų prieš „mičiurinę biologiją“ nepasisakė, sovietinės valdžios atstovams užkliuvo mažiausiai savikritiškai pasisakymai: „Nuostabą ir nepasitenkinimą sukėlė MA Žemės ūkio instituto vedėjo drg. Vazalinsko kalba. Sesijos dalyviai laukė iš drg. Vazalinsko, kad jis griežtai išskritikuos tiek jo vadovaujamo žemės ūkio instituto, tiek ir kitų žemės ūkio mokslų įstaigų trūkumus. Tačiau savo apolitinėje ir paviršutiniškoje kalboje drg. Vazalinskas nutylėjo visus aštrius klausimus, neiškėlė trūkumų, neišskritikavo jų, nepasistengė numatyti priemonių padėčiai ištaisyti.“⁴¹ Savo postą V. Vazalinskas išsaugojo tik paskelbęs „Komuniste“ reikalavimus atitinkantį straipsnį⁴², pilną ideologinių šampū: „klerikaliniai žurnalai“, „fašistinės-klerikalinės valdžios palaikomos antidarvinistinės pažiūros“, „reakcionierius klerikalas B. Vitkus“ ir triuškinamos kritikos visoms aukštosioms mokykloms bei jo paties vadovaujamam Žemės ūkio institutui.

Kitą dieną po sesijos V. Svetlovas sukvietė į LKP(b) CK visų Lietuvos aukštųjų mokyklų vadovus ir pareikalavo tučtuojau atleisti visus dėstytojus, kurių darbuose rasta Mendelio, Morgano, Veismano minčių, nesutampančių su „mičiurine biologija“. Apkaltintieji čia pat turėjo rašyti pasiaiškinimus⁴³.

1949–1950 m. kampanijos, skirtos neva I. P. Pavlovo fiziologijos mokslo problemoms ir nukreiptos daugiausia prieš medikus, renginiai Lietuvos MA sistemoje taip pat vyko kartu su aukštosiomis mokyklomis. MA sesijos surengtos 1949 m. spalio 4–5 ir 1950 m. rugsėjo 29–30 d.⁴⁴ Pagrindinis pranešėjas pirmojoje – MA Gamtos ir taikomųjų mokslų skyriaus akademikas sekretorius ir Kauno universiteto prof. Vladas Lašas, antrojoje – Vilniaus universiteto Mikrobiologijos katedros vedėjas Vytautas Girdzijauskas, kaip TSRS Medicinos mokslų akademijos narys dalyvavęs sąjunginėje sesijoje. Tarp minėtųjų įsiterpia J. Stalino 70-mečiui skirta MA sesija, surengta 1949 m. gruodžio 24-ąją, t. y. Kūčių dieną. V. Vazalinskas skaitė pranešimą „J. V. Stalinas – socialistinio žemės ūkio kūrėjas“, T. Ivanauskas – „J. V. Stalinas ir mičiurinė biologija“. Tiek šiuose, tiek daugumos kitų kalbėtojų pasisakymuose ideologinė lojalumo retorika dogmatiška ir abstrakti. Išskirtinis tik 1950 m. sesijoje perskaitytas Vilniaus pedagoginio instituto docento Jono Laužiko atgailos tekstas: „Nepažįstančiam Pavlovo mokslo teko man klaidžioti ir padaryti stambių klaidų kaip pedagoginėje praktikoje, taip ir tiriamuosiuose moksliniuose darbuose. Dar 1933 m., nagrinėdamas

⁴⁰ A. Ričkienė, *Botanika Lietuvoje 1944–1965 metais*. Daktaro disertacija, Vilnius, 2003, p. 23.

⁴¹ Už priešakinę mičiurinę biologiją, *Tiesa*, 1948 09 22, p. 1.

⁴² L. [turi būti: V.] Vazalinskas, Mičiurinės biologijos pergalė ir mūsų uždaviniai, *Komunistas*, 1948, Nr. 11, p. 6–14.

⁴³ J. Matulis, A. Merkys, Ar biologai buvo kalti? *Juozas Matulis*, II d., p. 315.

⁴⁴ *LMAŽ*, t. 8, Vilnius, 1951, p. 59–122.

žmogaus ir aplinkos problemos požiūriu vaiko asmenybės vystymąsi, nors ir bandžiau remtis materialistiniu pagrindu, bet, nepažindamas gerai nei materialistinės filosofijos, nei materialistinės fiziologijos, nuklydau į buržuazinius pedagogijos, sociologijos bei panašius klaidamokslius. Stambių klaidų padariau dar buržuaziniais laikais savo disertacijoje, kurioje, nagrinėdamas judesio reikšmę lavinimo procese, bandžiau remtis materialistiniu judesio supratimu, bet nuklydau į idealizmą bei vitalizmą. Dėl to tie ir panašūs tiriamieji moksliniai darbai tikrojo materialistinio mokslo šviesoje virsta niekalais.⁴⁵

Tokie „prisipažinimai“ ir savo ankstesnių mokslinių tyrimų „demaskavimai“ buvo tik pirmasis žingsnis, konstruojant mokslo darbuotojo išgyvenimo strategiją. Toliau sekdamas reikalavimai plėsti sovietinio kryptingumo paskaitų tematiką, skaityti jas ne tik studentams, bet ir specialiai rengtose konferencijose, vadinamuosiuose „mičiuriniuose skaitymuose“, lektoriumuose (pastarieji dažniausiai buvo rengiami vienintelę išieginę dieną, t. y. sekmadienį, kaip tik bažnytinių pamaldų metu, į bendrą lojalumo režimui demonstraciją įtraukiant tiek skaitančiuosius, tiek klausytojus), galiausiai vi-suomenei.

Kova dėl aukštųjų mokyklų dėstytojų paklusnumo

Stalinizmo laikotarpiu aukštosios mokyklos, laikytos ne tik mokslo bet ir (jei ne dar labiau) ideologinėmis įstaigomis, turėjo dvigubą pavaldumą: partinį ir administracinį. Partinė linija jos per Lietuvos komunistų partijos (bolševikų) Centro komitetą buvo pavaldžios sąjunginei komunistų partijos vadovybei, jas kuravo Mokslo ir mokyklų bei Propagandos ir agitacijos skyriai; į jų administravimą bei mokslo planavimą taip pat kišosi miestų ir miestų rajonų partiniai komitetai bei pirminės partinės organizacijos, kurias sudarė skiriami partorgai ir daugiausia rusakalbiai marksizmo-leninizmo katedrų dėstytojai. Administracine linija jos buvo tiesiogiai pavaldžios TSRS Komisarų tarybos Aukštojo mokslo komitetui (iki 1946 m. vidurio), vėliau – TSRS Aukštojo mokslo ministerijai, universitetų, pedagoginių žemės ūkio bei meno aukštųjų mokyklų skyriams. Specifinė buvo Pedagoginių institutų padėtis, nes jie buvo priklausomi dar ir nuo LTSR švietimo ministerijos.

Lietuvos aukštosios mokyklos stalinizmo metais autonomijos neturėjo. Lemiamas balsas sprendžiant aukštųjų mokyklų struktūros, studijų turinio ir joms skiriamo laiko klausimus, skiriant ir atleidžiant dėstytojus priklausė TSRS AMM. Aukštosios mokyklos vertė į rusų kalbą ir siuntė į AMM kasmetines ataskaitas, tarybų nutarimus bei svarbesnių posėdžių protokolus, mokslo darbų tematiką ir konkrečius planus, kar-tais – netgi į nemalonę pakliuvusių dėstytojų paskaitų stenogramas bei jų recenzijas.

⁴⁵ Ten pat, p. 121.

1948 m. pavasarį didelė TSRS AMM darbuotojų grupė lankėsi Lietuvos aukštosiose mokyklose ir sukaupė medžiagą 1948 m. gegužės 26 d. priimtam ministro įsakymui, konstatavusiam, kad Lietuvos aukštosiose mokyklose „neišgyvendintas keliaklupsčia-
vimas prieš buržuazinį mokslą ir kultūrą“, „nepakankama tarybinio mokslo pasiekimų
propaganda įvairiose srityse“, „mokymo įstaigos neišvalytos nuo politiškai abejotinių,
o kartais ir priešiškų elementų“⁴⁶. Nors tiesiogiai su lisenkistine kampanija šis nutari-
mas nesisiejo, tačiau jame surašyti vėliau plačiai išplėtoti dėstytojų politinio lojalumo
reikalavimai ir jų vykdymo kontrolės metodai.

Prieš VLŽŪMA sesiją aukštosiose mokyklose imta ieškoti antidarvinistų. Preteks-
tas buvo tas, kad biologija dėstyta pagal bendrąsias sąjungines arba iš dalies Lietu-
vai pritaikytas ankstyvesnio lisenkinio laikotarpio programas. Todėl visas dėmesys
nukreiptas pertvarkyti zoologijos, botanikos programoms, taip pat studentams reko-
menduojamai literatūrai gamtos mokslų klausimais. Tačiau vos spėjus pradėti vykdyti
reikalavimus po sesijos pasirodė, jog prieš kelis mėnesius rekomenduotos programos
esančios visiškai netinkamos, o vadovėliai – „kenksmingi“, ne tik nenaudotini, bet
apskritai išimtinai iš bibliotekų fondų⁴⁷. Tikrinant „mičiurininės biologijos“ reikalavi-
mų vykdymą taip pat skirta dėmesio bibliotekų kontrolei.

Pagal 1948 m. rugpjūčio 23 d. TSRS aukštojo mokslo ministro V. Kaftanovo nu-
tarimą Nr. 1208 „Apie biologinių disciplinų dėstymo universitetuose padėtų ir priemo-
nes sustiprinti biologinius fakultetus biologų-mičiurininkų kadrais“ aukštųjų mokyklų
mokslo tarybos įpareigos sudaryti komisijas, kurios iš naujo peržiūrėtų dėstymo pro-
gramas, literatūrą, mokslinio darbo planus, koreguotų aspirantų tyrimų temas ir t. t.

Prieš genetikus nukreiptas ritualas visose aukštosiose mokyklose vykdytas pagal
nusistovėjusį ideologinių kampanijų scenarijų. Įtraukiant į genetikų „demaskavimą“
kuo daugiau profesorių ir dėstytojų, nesitenkinta svarstymu mokslo tarybose, – susi-
rinkimai buvo rengiami fakultetuose ir katedrose. Buvo ne tik smerkiami veismaniz-
mo-morganizmo šalininkai ir gynėjai, bet ir giriamos naujos, ką tik iš Maskvos par-
vežtos „mičiurininės“⁴⁸ mokymo programos ir planai, peržiūrima mokslinių tiriamųjų
darbų tematika.

Anksčiausiai, dar prieš LTSR MA sesiją, 1948 m. rugsėjo 10 d. įvyko Vilniaus vals-
tybinio universiteto (toliau – VVU, dabar VU) tarybos išplėstinis posėdis, kuriame prof.
Steponas Jankauskas padarė platų pranešimą apie maskviškės LVŽŪMA sesijos darbus.
Pranešėjas, konstatavęs, kad VVU darbe atsispindi visi sesijoje iškelti trūkumai tiek mo-

⁴⁶ TSRS aukštojo mokslo ministro 1948 05 26 įsakymas „Dėl didelių trūkumų Lietuvos TSR aukšto-
siose mokyklose ir priemonių jiems pašalinti“. Patvirtinta kopija, *LYA*, f. 1771, ap. 11, b. 224, l. 13–14.

⁴⁷ TSRS aukštojo mokslo ministro pavaduotojo V. Svetlovo kalba LTSR MA ir TSRS AMM sesijoje,
LMAŽ, t. 4/5, p. 83–84.

⁴⁸ Lisenkistinėje kampanijoje I. Mičiurino, o vėliau I. Pavlovo darbų moksliniai ir praktiniai rezultatai
naudoti nekorektiškai.

kymo, tiek moksliniame tiriamajame darbe, nurodė, kad biologai, miškininkai ir medikai privalo pakeisti biologinių disciplinų dėstymą naujoje Mičiurino mokslo šviesoje⁴⁹. Posėdyje dar kalbėjo prof. T. Ivanauskas, dr. Jonas Kairiūkštis, prof. Pranciškus Šivicikis, prof. Jonas Vabalas-Gudaitis, prof. A. Minkevičius, prof. Jonas Dagys, doc. Juozas Maniukas. Iš išlikusių T. Ivanausko ir J. Dagio pranešimų tekstų galima daryti išvadą, kad kitaip, nei T. Ivanauskas, apsiribojęs bendriausiu I. Mičiurino selekcijos bandymų atpasakojimu ir nė karto nepaminėjęs T. Lysenkos, J. Dagys mėgino savo pranešimą konstruoti mokslinės diskusijos su genetikais pagrindu, įterpdamas pavienius ideologinius sakinius. Plačiai atpasakojęs kovas tarp darvinistų ir antidarvinistų VDU 4-ąjį dešimtmetį, minėdamas ir į Vakarus pasitraukusius, ir vokiečių tautybės mokslininkus, jis parodė tuometinės ideologijos dogmų nesuvokimą (arba neloyalumą joms) ir dėl to nukentėjo.

Aukštosios mokyklos privalėjo nuolat atsiskaitinėti apie kampanijoje iškeltų reikalavimų vykdymą, tačiau tai buvo daugiau formalumas. 1952 m. ataskaitoje VU taryba pranešė TSRS AMM, kad „1950–1951 metais svarstė mičiurininės biologijos ir kūrybinio darvinizmo klausimus. 1951 m. rudenį apsvarstytas I. P. Pavlovo mokymo įdiegimas fiziologijos mokslų dėstyme. Apsvarstytas kelių katedrų darbas (Darvinizmo ir genetikos, Organinės chemijos, Bendrosios fizikos). Tarp svarstytų paskaitų – M. Natkevičaitės-Ivanauskienės „Dvi aukštesniųjų augalų evoliucijos linijos“. Kritiškai buvo išnagrinėti prof. P. Slavėno ir vyr. dėstytojo S. Tarvydo moksliniai darbai ir pažiūros, skelbti buržuaziniai laikais.“⁵⁰

Vilniaus valstybiniame pedagoginiame institute (toliau – VVPI, dabar VPU) atviras mokslo tarybos posėdis buvo parengtas rugsėjo pirmoje pusėje, o įvyko iš karto po LTSR MA ir TSRS AMM sesijos, rugsėjo 24 ir 27 d. kaip Gamtos mokslų fakulteto darbo apsvarstymas. Be kita ko, posėdžio rezoliucijoje pažymėta, kad „Zoologijos katedros vedėjas Alekna atsisakė praveisti antireliginį auklėjimą savo paskaitose, tuo pačiu atsisakė dėstyti biologijos mokslą iš materialistinių pozicijų. Šis faktas buvo pažymėtas išplėstinio Instituto mokslinės tarybos posėdžio kaip žeminantis tarybinio mokslo darbuotojo vardą“⁵¹. Į 1949 m. Gamtos ir geografijos fakulteto mokymo planus įrašyti Žemės ūkio pagrindų ir Darvinizmo kursai, abu po 140 val. apimties⁵².

⁴⁹ VVU mokslo tarybos 48 09 10 posėdžio protokolas, *Vilniaus universiteto archyvas* (toliau – VUA), f. R-856, ap. 2, b. 7, l. 44–53; M. Valius, Mičiurino mokslas – aukštesnė pakopa materialistinėje biologijoje, *Tiesa*, 1948 09 15, p. 2.

⁵⁰ VU tarybos 52 03 25 posėdžio nutarimas, VUA, f. R-856, ap. 2, b. 135, l. 72–73.

⁵¹ Vilniaus pedagoginio universiteto archyvas (toliau – VPVA), f. 1, ap. 1, b. 11, l. 9. J. Alekna instituto direktoriaus pavaduotojo V. Akulovo nemalonę užsitraukė, į reikalavimą dėstyti biologiją iš materialistinių pozicijų atsakęs: „Mano kirminėlių nėra kaip susieti su Dievu“. – Pažyma apie masinio politinio darbo padėtį VPI. 1948 03 16, *LVA*, f. 1771, ap. 11, b. 483, l. 28.

⁵² VVPI tarybos 1948 09 24–27 posėdžio nutarimas, VPVA, f. 1, ap. 1, b. 11, l. 2.

1952 m. spalio 29 d. VVPI taryba apsvaustė klausimą „Biologinių disciplinų dėstymo pertvarkymas Institute prof. Lepsėninskos darbų šviesoje“, prieš tai Gamtos-geografijos fakultete jis svarstytas net du kartus – rugsėjo 13 ir spalio 26 d.⁵³

Kadangi Kauno universiteto 1948 m. rudens tarybos posėdžių protokolai neišliko, paminėtinas pertvarkymų biologijos dėstyme aptarimas po metų, 1949 m. spalio 21 d. tarybos posėdyje⁵⁴. Pranešimą padarė Medicinos fakulteto dekanas Zigmas Januškevičius, kalbėjo prof. V. Girdzijauskas, prof. V. Lašas ir kt. Rektorius Juozas Kupčinskis nei pranešimas, nei nutarimo projektas netenkino kaip nesavikritiški. Vėlesniuose mokslo tarybos posėdžiuose 1949–1950 m. dar svarstyta Biologinės chemijos katedros ataskaita, Nervų ir psichikos ligų katedros ataskaita, Apie studentų auklėjimą Normaliosios ir pataloginės fiziologijos katedroje, Mikrobiologijos dėstymo idėjinis politinis lygis ir metodika⁵⁵. Kauno universitetą 1950 m. perskyrus į du institutus, 1952 m. Stalino raj. partinėje konferencijoje buvo priekaištaujama Medicinos instituto partinei organizacijai, kuri „neorganizavo Pavlovo mokslo darbų nagrinėjimo katedrose, <...>. Kai kurie instituto dėstytojai nesieja dėstomos medžiagos studentams su Pavlovo, Mičiurino, Lysenkos mokslo pagrindais“⁵⁶.

Aukštosiose meno mokyklose VLŽŪMA sesijos rezultatai „svarstyti“ formaliai: surengti tarybų posėdžiai ir partinių organizacijų susirinkimai, kuriuose rekomenduota aiškinti „mičiurinės biologijos“ reikšmę šefuojamuose valsčiuose, kūryboje „įdiegti naująją tematiką į meno kūrinius apie kolūkinę statybą“⁵⁷ ir pan. Kad ši kampanija meno mokyklose nebuvo užmiršta ir vėlesniais metais, liudija 1952 m. apgintas tapybos diplominis darbas „Kalininas ir Mičiurinas“⁵⁸.

Visose TSRS AMM patvirtintose aukštųjų mokyklų programose šalia dalykinių buvo pateiktos ir sovietinę ideologiją propaguojančios temos, o kurso parengimui nurodytuose vadovėliuose (pvz., botanikai – N. Kursanovo ir kt.) plačiai aprašomi VLŽŪMA sesijos organizatorių ir šalininkų darbai. Trūkstant lietuviškų vadovėlių, studentams mokytis buvo sunku. TSRS AMM rekomendavo vadovėlius rusų kalba, tačiau dauguma studentų ją mokėjo silpnai. Dar prieš karą pradėtus rengti, o po VLŽŪMA sesijos pagal reikalavimus „pataisytus“ vadovėlius išleido K. Brundza: „Mikrobiologija“ ir „Bendroji biologija“ (abu 1948 m.), „Dirvožemio mikrobiologija. Naujosios

⁵³ Ten pat, b. 22, l. 50.

⁵⁴ Kauno universiteto tarybos 1949 10 21 posėdžio protokolas Nr. 22/78, *Lietuvos centrinis valstybės archyvas* (toliau – *LCVA*), f. R-631, ap. 1, b. 123, l. 75–77.

⁵⁵ Kauno universiteto taryboje svarstytų klausimų sąrašas. 1949 12 14, ten pat, b. 199, l. 11–12.

⁵⁶ A. M a r k u l e v i č i u s, Gerinti idėjinį-politinį inteligentijos auklėjimą, *Tiesa*, 1952 08 17, p. 2.

⁵⁷ Vilniaus dailės instituto 1949 01 06 partinės organizacijos susirinkimo nutarimas, *LYA*, f. 4904, ap. 1, b. 8, l. 2. Kitaip, nei po 1946 m. VKP(b) CK nutarimo „Dėl žurnalų „Zvezda“ ir „Leningrad“, fakultetuose ir katedrose tokio „svarstymo“ nereikalauta.

⁵⁸ Vilniaus dailės instituto 1952 03 14 partinės organizacijos susirinkimo nutarimas, ten pat, ap. 2, b. 2, l. 24.

agrotechnikos pagrindas“ (1950 m.); Stanislovas Mastauskis parengė vadovėlius „Taimojo zoologija“, „Lauko kultūrų apsauga nuo kenkėjų“ (abu 1952 m.) ir kt.

Pertvarkant programas ir mokslinio tiriamojo darbo planus aktyviai kišosi „pilkieji kardinolai“ – iš Maskvos atsiųsti aukštųjų mokyklų prorektorai ir Marksizmo-leninizmo bei Politinės ekonomijos katedrų vedėjai, o neretai ir eiliniai dėstytojai – VKP(b) nariai. Prie jų prisidėjo ir kiti partiečiai – vyresni dėstytojai – buvę kairuoliai ir šiaip avantiūristai bei komjaunuoliai karjeristai. Kai kurie atvykėliai, kaip VPI prorektorius Ivanas Ariskinas, neapsiribojo savo aukštąja mokykla, o vizitavo ir kitas, pvz., Kauno universitete įvykusiame atvirame mokslo tarybos posėdyje egzaminavo Veterinarijos akademijos profesorių K. Aleksą, ar jis „vis dar pasilieka prie savo nuomonės, kad avis žmogaus aplinkoje pasidaro kvailesnė“⁵⁹.

Pagrindinis lysenkistinės kampanijos taikiny – Žemės ūkio akademija: atvejo analizė

Lietuvos žemės ūkio akademijai (toliau – LŽŪA) sovietinės valdžios rengiamoje visuotinio kolektyvinių ūkių kūrimo programoje buvo numatyta išskirtinė vieta: ji turėjo rengti specialistus visiškai naujam ūkininkavimo būdai. Tai buvo viena labiausiai karo metais nukentėjusių Lietuvos aukštųjų mokyklų. 1944 m. hitlerinė kariuomenė Dotnuvoje susprogdino prieš metus uždarytos akademijos mokomąjį korpusą, sudegino biblioteką, archyvą, bendrabučius, sunaikino laboratorijų įrenginius. 1947–1948 m. LŽŪA veikė iš dalies Dotnuvoje, kur gyveno dauguma dėstytojų, o apie 90 proc. studentų jau mokėsi Kaune. Akademijoje po karo dirbo tik trys profesoriai: bitininkystės tyrinėtojas Jonas Kriščiūnas, dirvotyras Lietuvoje pradininkas Viktoras Ruokis ir mašinų stoties įkūrėjas Antanas Kondrotas.

Šios aukštosios mokyklos rektoriumi 1945 m. tapo Matas Mickis, socialistine santvarka tikėjęs kairysis⁶⁰, turėjęs LKP(b) CK pirmojo sekretoriaus A. Sniečkaus užnugarį, 1924 m. baigęs Dotnuvos žemės ūkio technikumą Agronomijos skyrių ir 1929 m. Lietuvos universiteto Ekonomikos skyrių. Tikriausiai A. Sniečkaus parama 1947 m. vasarą per Akademijos selekcininko prof. Stasio Nacevičiaus laidotuves leido M. Mickiui pasakyti marksizmo-leninizmo dėstytojui S. Arbuзовui: „Aš eisiu į bažnyčią ir kalbėsiu kartu su kunigu. Jūs man nenurodinėkite, Jūs man ne autoritetas“⁶¹ ir nesulaukti

⁵⁹ LVA mokslo tarybos 1948 09 15 posėdžio protokolas, Kauno apskrities archyvas (toliau – KAA), f. R-1367, ap. 1, b. 25, l. 6 ap.

⁶⁰ Sūnus Rimvydas Mickis jį vadino socialistu utopistu. – A. K u s t a, Svarbesni Lietuvos žemės ūkio universiteto raidos etapai ir ateities vizija, *Lietuvos žemės ūkio universitetas: 1924–1999*, Vilnius, 1999, p. 13.

⁶¹ S. Arbuзовo 1947 07 15 pranešimas LKP(b) CK, LVA, f. 1771, ap. 10, b. 560.

už tai sankcijų. Tačiau TSRS AMM M. Mickiu nebuvo pasitikima: 1945–1947 m. jis tik „ėjo rektorius pareigas“, o patvirtintas rektoriumi netrukus buvo tikrinamas iš Maskvos atsiųstos komisijos⁶². AMM Žemės ūkio mokyklų skyriaus viršininkas Gerasimovas, atvykęs kartu su LTSR žemės ūkio ministru Kazimieru Liaudžiu, LKP(b) CK atstove Marija Zalužskaja bei kompartijos MK sekretoriumi propagandai Vladu Dambrausku, pataikė nuvažiuoti į Dotnuvą kaip tik tuo metu, kai bažnyčioje baigėsi pamaldos ir „svečiai“ sutiko iš jos išeinantį didoką būrį studentų. Gerasimovas rektoriui priekaištavo, kad „profesoriai ir dėstytojai nedirba idėjinio auklėjamojo darbo“, kuris esąs „ne vien prorektorius ir partinės organizacijos reikalas, bet ir viso dėstytojų kolektyvo uždavinys“⁶³.

Prieš 1947–1948 mokslo metų pradžią priimti TSRS AMM ir LKP(b) CK nutarimai įpareigojo LŽŪA radikaliai pakeisti studijų turinį pereinant nuo specialistų individualiems ūkiams prie kolektyviniams ūkiams ruošimo. Numatyta per 2 mėnesius išversti iš lietuvių kalbą ir mokymo procese naudoti tipines TSRS žemės ūkio aukštųjų mokyklų programas, dėstytojai įpareigoti parengti po kelias paskaitas ir jas apsvarstyti ne vien savo katedrose, bet ir su gretutinių mokslų, taip pat marksizmo-leninizmo katedromis⁶⁴, kas reiškė visuotinę dėstomųjų dalykų turinio kontrolę. Tačiau per minėtus mokslo metus pavyko tik aptvarkyti katedrų darbą, pasiekti, kad jos rengtų posėdžius, performuluoti mokslinio darbo temas ir patvirtinti jas AMM (keliais atvejais vietoj vienu išbrauktų lisenkistinių temų – apie žieminių javų pavertimą vasariniais, cukrinių runkelių jarovizaciją – įrašytos kitos tokios pat: gilesnio dirvų arimo įtakos derliui, pietų kanapių ir koksagizo auginimo galimybių Lietuvoje tyrimai⁶⁵).

Pirmoji reakcija į VLŽŪMA sesiją ir „mičiurininio mokslo“ kampaniją Žemės ūkio akademijoje buvo panaši kaip ir kitose aukštosiose mokyklose. Dar prieš LTSR MA ir TSRS AMM sesiją, 1948 09 17–18, įvyko išplėstinis tarybos posėdis dalyvaujant visiems mokslo darbuotojams. VLŽŪMA sesijoje dalyvavęs tos akademijos narys Jonas Kriščiūnas pranešime kritikavo kolegas – Stanislovą Mastauskį, Joną Bulovą, Viktorą Juozapavičių ir kt., pastarieji pasakė ritualines atgailos kalbas. Buvo priimtas kovinąs nutarimas „per mėnesį peržiūrėti Akademijos mokslinių tiriamųjų darbų tematiką,

⁶² *Agrosocialinių mokslų ir studijų raida Lietuvoje*, Kaunas, 2007, p. 115–116.

⁶³ LŽŪA tarybos 1947 05 26 posėdžio protokolas, *KAA*, f. 1442, ap. 1, b. 10, l. 20.

⁶⁴ TSRS AMM Žemės ūkio aukštųjų mokyklų valdybos viršininko 1947 06 47 įsakymo „Apie mokymo, mokslo tyrimo ir auklėjamojo darbo padėtį LŽŪ Akademijoje“ nuorašas, *LYA*, f. 1771, ap. 10, b. 332, l. 5–8; TSRS aukštojo mokslo ministro 1947 08 23 įsakymo „Apie padėtį LŽŪ Akademijoje ir priemones jai pagerinti“ nuorašas, ten pat, l. 22–26; LŽŪA tarybos 1947 08 28 posėdžio protokolas, *KAA*, f. 1442, ap. 1, b. 10, l. 22–25.

⁶⁵ LŽŪA tarybos 1948 06 14 posėdžio protokolas, ten pat, b. 13, l. 32.

pertvarkyti ją Mičiurino–Lysenkos–Viljamso mokslo pagrindais, <...> leisti skaityti paskaitas, tik jas patvirtinus katedros posėdžiuose⁶⁶ ir t. t. LŽŪA mokymo planuose ir programose padaryti reikalaujami keitimai. Pertvarkyta didžioji dėstytų disciplinų programų dalis: botanikos, zoologijos, augalų fiziologijos, dirvotyros, agronomijos, augalininkystės, daržininkystės, bitininkystės, agronomijos istorijos, – nes jų iš Maskvos laiku negauta⁶⁷.

LTSR MA ir TSRS AMM sesijoje kritikuotas 20 metų mokslinį ir dėstymo darbą dirbęs doc. K. Brundza netrukus paskelbė atgailos laišką „Tiesoje“: „Apsvarstęs nurodomus mano darbo trūkumus, priėjau išvadą, kad man taikomi priekaištai buvo ne be pagrindo. Tik turiu pažymėti, kad mano dėstymas ir kai kurios klaidos neseniai išspausdintoje „Bendroje ūkinėje botanikoje“ įvyko ne dėl mano sąmoningų pastangų ir noro nepripažinti Mičiurino mokslui pirmaujančios reikšmės ar duoti klaidingą idealistinį gyvybės reiškinių aiškinimą. <...> Bet turiu prisipažinti, kad senomis biologinėmis pažiūromis man nesisekė lengvai ir greitai nusikratyti, užtat mėginau net derinti nesuderinamas teorijas: mendelizmą-morganizmą bei Mičiurino mokslą. Skaitydamas mičiurininkų kalbas per VLŽŪMA sesiją ir akademiko Lysenkos pranešimą, be to, paskutiniu laiku nuosekliau studijuodamas akademiko Lysenkos darbus, aš supratau, kad Mičiurino-Lisenkos mokslas yra tikrojo kūrybinio darvinizmo mokslas, kuris negali būti suderintas su mendelizmu-morganizmu. <...> Klerikalizmui pasidariau visai svetimas belankydamas marksizmo-leninizmo universitetą. <...>“⁶⁸

LŽŪA trys su „mičiurinine biologija“ susijusios katedros mokslo tarybos posėdžiuose apsvaistytos atskirai: Zoologijos katedra 1948 m. spalio 29, Mikrobiologijos – lapkričio 16, Dirvotyros – gruodžio 14 d.⁶⁹ 1949 m. pradžioje, vasario 22–23 d., LŽŪA surengta konferencija, skirta „agrobiologiniams klausimams nagrinėti“, kurioje dalyvavo komunistų partijos miesto komiteto, vykdomojo komiteto, kitų aukštųjų mokyklų, „Varpo“ spaustuvės atstovai. Taip pat pasirinkti šefuojami valsčiai – be anksčiau šefuoto Kidulių (Šakių aps.) valsčiaus, patvirtinta arčiau Kauno esanti Garliava ir tolimesnis – Gelgaudiškis, kur turėjo būti įgyvendinamos „mičiurininės biologijos“ rekomendacijos⁷⁰.

⁶⁶ LŽŪA tarybos 1948 09 17–18 išplėstinio posėdžio protokolas, ten pat, l. 50–59. Šio posėdžio nutarimas yra pirmasis, išverstas į rusų kalbą, tikėtina, kad buvo siunčiamas į TSRS AMM.

⁶⁷ LKP(b) CK 1948 12 16 pažyma, adresuota VKP(b) CK propagandos ir agitacijos sk. darbuotojui D. Šepilovui, *LYA*, f. 1771, ap. 11, b. 470, l. 95.

⁶⁸ Doc. K. Brundza, „Tiesos“ redakcijai, *Tiesa*, 1948 10 28. Tikėtina, kad straipsnio paskelbimas buvo partinių ar administracijos vadovų iškelta sąlyga, norint likti pareigose.

⁶⁹ LŽŪA tarybos posėdžių protokolai, *KAA*, f. 1442, ap. 1, b. 13, l. 107, 114, 121.

⁷⁰ LŽŪA tarybos 1949 03 22 ir 1949 05 17 posėdžių protokolai, ten pat, l. 60, 104.

Tuo metu, kai kitose aukštosiose mokyklose nuo 1949 m. rudens atsiskaitymas už „mičiurinės biologijos“ diegimą tapo rutina, LŽŪA ir toliau buvo išskirtinai kontroliuojama. Spauldoje, greta triuškinamųjų straipsnių, vis dažnėjo propagandinių, bandančių įrodinėti „mičiurinės biologijos“ priemonių efektyvumą: kaip LŽŪA absolventai vis labiau įtikina kolūkiečius pasinaudoti rekomendacijomis: žalienine sėjomaina, arimu su priešplūgiais, gilioju dirvos įdirbimu, ir svarbiausia, kad tai esą didina derlius⁷¹.

Smulkus mokslinio darbo tematikos aprašymas LŽŪA 1949/50 m. ataskaitoje leidžia teigti, kad lysenkistinė tematika buvo įtraukta net į kelių katedrų mokslinius tyrimus: „Augalininkystės, Žemdirbystės, Dirvotyros katedros bei dalis mokslininkų botanikų mikrobiologų, zoologų bei daržininkų dirba prie kompleksinės temos „Žalieninės sistemos parengimas ir įdiegimas į Lietuvos žemės ūkį“, vykdant 1948 10 20 VKP(b) CK ir TSRS MT nutarimą „Dėl stalininio gamtos pertvarkymo plano“. Apima 19 temų, kiekvienoje temoje yra 3–5 potemės. Vadovas akad. prof. J. Krikščiūnas.“

Kaip pavyzdį paėmę tik pirmosios temos „Daugiamečių žolių parinkimas Lietuvos kolūkiams“ vykdymo aprašymą, skaitome, kad suplanuoti 3 „mičiurinės biologijos“ bandymai: „1) Vasarinių kviečių auginimas po skirtingo dirvos apdirbimo dvimetėse dobilienose. Vykdomas Akademijos mokomajame ūkyje ir Dotnuvos bandymų stotyje. Vykdytojas – doc. P. Vasinauskas; 2) Žalieninė žemdirbystės sistema kaip kovos su piktžolėmis priemonė. Vykdytojas doc. E. Purvinas; 3) Dirvos trupinėlių patvarumo tyrimas kultūrinių augalų rizosferoje [viršutiniame dirvos sluoksnyje – D.B.B.]. Vykdytojas asist. Jankauskas.“ Tyrimas buvo tęsiamas 3–4 metus, visais atvejais pasiektas neigiamas rezultatas.

Tarp įtrauktųjų temų su „mičiurine biologija“ susijusių buvo daugiau nei pusė: <...> 2. „Durpių, mėšlo ir mineralinių trąšų įtaka derliui, taip pat dirvos fiziniams savybėms žalieninėje sėjomainoje“; 3. „Vegetatyviškai besidauginančių piktžolių biologija ir kova su jomis“; 4. „Kenksmingos dirvos entomofaunos patvarumo mažėjimas žalieninės sistemos poveikyje“; <...> 8. „Agrocheminių priemonių pasirinkimas auginant koksagizą Lietuvos TSR sąlygomis“; 9. „Agrocheminių priemonių pasirinkimas auginant soras Lietuvos TSR sąlygomis“; 10. „Vasarinių kviečių aukšto derlingumo užtikrinimas Lietuvos TSR sąlygomis“; 11. „Naujos rūšies pupelių išvedimas vegetatyviniu-hibridiniu būdu“; 12. Tręšimo įtaka morkų sėklos kokybei“; <...> 15. Geriausių silosavimo būdų tyrimas; <...> 19. Žalieninės sistemos įtaka dirvos struktūrai

⁷¹ P v z .: P. C i m b o l e n k a, A. Š e r k š n a s, Mokslo jėga, *Jaunimo gretos*, 1952, Nr. 2, p. 11–12; K. M a r u k a s, „Sveiki atvykę“, *Švyturys*, 1951, Nr. 16, p. 4 (apie tai, kad komjaunuolė studijuoti gamtos mokslus paskatino jos parengta paskaita apie Mičiuriną); J. S a d a u n y k a s, Mokslo jėga, ten pat, Nr. 20, p. 7–9. Dviejų skirtingų autorių straipsnių pavadinimų visiškas sutapimas liudija tuometinės ideologijos dogmatizmą.

ir vandens režimui.⁷² Ir tokie tyrimai būtų davę naudos, jei mokslininkai būtų galėję tinkamai atlikti bandymus ir aprašyti jų rezultatus. Tačiau Maskvoje „rezultatai“ buvo jau iš anksto „žinomi“, buvo privaloma juos patvirtinti. Tokiu būdu biologijos mokslų dėstytojai norom nenorom turėjo tapti propagandinės kampanijos bendrininkais. LŽŪA mokslininkai, nenorėję teikti klastočių, keletą metų atskaitose rašė, kad tyrimai tęsiami, įtraukiamos papildomos sąlygos ir pan.⁷³ Toks temų „tyrimas“, išskyrus neigiamą rezultatą, negalėjo duoti jokių pozityvių mokslinių nei praktinių žinių, kurių iš Žemės ūkio akademijos reikalauta ne tik per valdžios institucijas, bet ir spaudoje.

1950 m. pradžioje sąjunginiame komjaunimo laikraštyje „Komsomolskaja pravda“ išspausdintas straipsnis „Priešingai gyvenimo reikalavimams“, kurio nesudėtinga ideologinė klišė – kaip studentė praktikos metu „giliau nepasidomi kolūkiečių gyvenimu“ – išvystoma į piktą puolimą prieš Akademijos vadovybę ir kai kuriuos dėstytojus. Kaltinimai visiškai trafaretiniai: kai kurie dėstytojai „neveda puolamosios kovos prieš pseudomokslines veismanistų ir morganištų „teorijas“, neužiima priešakinio agrobiologijos mokslo skleidimu“, kritiniame kontekste įvardyti doc. P. Vasinauskas, prof. J. Kriščiūnas⁷⁴. Analogiška ir po pusmečio „Tiesoje“ paskelbto straipsnio retorika: „<...> nepaisant griežtos bolševikinės kritikos, kurios sulaukė akademijos vadovybė dėl klaidų bei trūkumų dėstyje, tos klaidos ir trūkumai nėra išgyvendinami, bet kartojami“, minimos V. Juozapavičiaus, E. Purvino, B. Baginsko ir kt. pavardės⁷⁵. Stalinizmo metais tokie straipsniai turėjo direktyvinę reikšmę, jiems pasirodžius aukštosios mokyklos vadovybė turėjo imtis atitinkamų priemonių.

LŽŪA labiau nei kitose aukštosiose mokyklose į biologijos katedrų darbą bei mokslinių tyrimų „priežiūrą“ kišosi Marksizmo-leninizmo katedra bei pirminė partinė organizacija, ypač nuo 1949 m. rudens, kai katedros vedėju tapo Michailas Jumaševs. Jis, „kaip atsakingas už dėstytojų politinį mokymąsi“⁷⁶ inicijuodavo bendrus posėdžius su dalykinėmis katedromis, planavo nepatikimų dėstytojų paskaitų stenografavimą ir svarstymą mokslo taryboje.

Tikrinant dėstytojų paskaitas buvo rašomos atskaitos, vėliau saugotos jų asmens bylose. Pvz., apie K. Brundzos paskaitą išliko įrašas: „Nors Mičiurino ir Lysenkos atsiekimai buvo aiškinami, bet gretinant su Mendelio mokslu nepabrėžtas šių teorijų nesutaikomumas <...>, nenurodyta mokslo nesutaikomumo su reakcingomis idėjomis

⁷² LŽŪA ataskaita už 1949/50 m. m., *LYA*, f. 1771 ap. 81, b. 8, l. 79–82.

⁷³ LŽŪA 1952/53 m. darbo ataskaita, ten pat, ap. 161, b. 2, l. 1–2, 19–30.

⁷⁴ В. С у щ и н с к а я, Вопреки требованиям жизни, *Комсомольская правда*, 1950 02 03, с. 3.

⁷⁵ L. K i a u l e i k i s, V. J a n u l i s, Kai nedaroma išvadų iš kritikos, *Tiesa*, 1950 07 07, p. 3.

⁷⁶ LŽŪA pirminės partinės organizacijos 1949 11 28 susirinkimo protokolas, *LYA*, f. 3536, ap. 1, b. 2, l. 67.

ir idealizmu biologijoje <...>, dėstymas idėjiškai buvo nekovingas, su buržuazinio objektyvizmo ir sutaikomumo tarp dviejų nesutaikomų teorijų žymėmis.⁷⁷

LŽŪA ir vėliau lydėjo ypatinga partinių organų kontrolė. 1952 m. birželio 28 d. data (realiai liepos 5 d.) LKP(b) CK priėmė nutarimą, kuriame vėl reikalavo „pagerinti mokslinio tiriamojų darbo koordinaciją su kitų respublikos mokslo įstaigų veikla. <...> Įpareigoti akademijos vadovybę ir Žemės ūkio ministeriją užtikrinti dalykinį ryšį tarp mokslinio akademijos kolektyvo ir žemės ūkio darbuotojų“⁷⁸. 1953 m. kovo 27 d. minėto nutarimo vykdymą apsvartė Kauno Stalino rajkomo plenumas. Šiuose dokumentuose „mičiurinės biologijos“ diegimas tiesiogiai neminimas, daugiausia dėmesio sutelkta į rektoriaus M. Mickio asmenį, konstatuojant, kad „LŽŪA rektorius neužtikrino politinio vadovavimo Akademijai, nereagavo į kritiką ir nepadarė reikiamų išvadų iš partinių organų nutarimų“⁷⁹. Tikėtina, kad jis tapo 1952 m. sąjunginės valdžios rengtų represijų prieš Lietuvos tarpukario komunistinę inteligentiją ir kairiuosius apskritai (Juožą Banaitį, Juožą Žiugžda, Antaną Venclovą ir kt.) taikiniu⁸⁰. Atleistą rektorių pakeitė žemės ūkio ministro pavaduotojas Juozas Tatoris (1953–1957), vėliau Jonas Bulavas (1957–1962), abu Žemės ūkio akademiją dar tarpukario metais baigę agronomai, taip pat pagal galimybes ignoravę lysenkistų rekomendacijas.

Lysenkistinės kampanijos rezultatai

Lysenkinės biologijos įdiegimo Lietuvos TSR aukštosiose mokyklose kampanija turėjo dvejopą padarinių: 1) įtaka gamtos mokslų tyrimų ir studijų raidai; 2) iš antimokslinės teorijos pavertimo dogmatizuota ideologija kilęs poveikis dėstytojų ir studentų išgyvenimo strategijoms, moralei, istorinei atminčiai.

Lysenkizmo kaip antimokslinės srovės išitvirtinimas turėjo tiesioginių pasekmių mokslui ir studijoms. Lietuvoje buvo nutraukti arba neatnaujinti tyrimai keliose nepriklausomybės laikotarpiu vykdytose su genetika susijusiose biologijos kryptyse⁸¹. Mokslininkai, vykdę savo laiko mokslo lygį atitinkančius tyrimus, turėjo jų atsisakyti, dažnai ir pasmerkti kaip klaidingus. Kartu su izoliacija nuo pasaulinės mokslo raidos tai nulėmė daugelio sričių mokslo atsilikimą, atotrūkį nuo gyvenimo praktikos.

Viena iš Lysenkos proteguotų teorijų buvo akademiko Vasilijaus Viljamso (Василий Робертович Вильямс, 1863–1939) sumanyta žalielinė sistema. Pagal ją

⁷⁷ Cituota pagal: V. Š l a p a k a u s k a s, Darbo akademijoje byla, *Profesorius Kazys Brundza*, Vilnius, 2003, p. 106.

⁷⁸ LKP(b) CK biuro 1952 06 28 nutarimas „Apie trūkumus Lietuvos žemės ūkio akademijos darbe“, *LYA*, f. 1771, ap. 131, b. 115, l. 16.

⁷⁹ LKP CK darbuotojo M. Rodino pažyma, adresuota A. Sniečkui, ten pat, ap. 137, b. 1, l. 11.

⁸⁰ Ši kampanija po J. Stalino mirties nebuvo tęsiama.

⁸¹ J. K l i m a v i č i ū t ė, *Botanikos mokslo raida Lietuvoje 1919–1943 m.*, Vilnius, 2002, p. 102.

reikalauta, kad po 2 metus augintų ankštinių kultūrų arba dobilų būtų sėjami vasariniai javai, – taip esą dirvoje susidaro daugiau humuso ir ji tampanti derlingesnė. Tačiau Lietuvoje buvo įprasta po dobilų sėti žiemkenčius, tai pasiteisindavo ir niekas nenorėjo kitokių reikalavimų laikytis. Analogiškas buvo reikalavimas arti plūgu su priešplūgiu. Agronomai P. Vasinauskas ir A. Tindžiulis bandymais įrodė, kad toks arimas reikalauja kur kas didesnių sąnaudų, bet nepagerina dirvos struktūros⁸². Tačiau tam teko paskirti kelerius darbo metus. Per tą laiką po 1953 m. kampanija prislopo. Jau vėliau P. Vasinauskas įrodė, kad neefektyvūs Lysenkos proteguoti mėšlo ir durpių mišiniai, nereikšminga kryžminė javų sėja, skysto mėšlo skleidimas žiemą ant sniego ir visokie kitokie anuomet direktyviniu būdu skleisti „priešakiniai mokymai“. Prie šios temos dirbė keli LŽŪA mokslininkai, pagalbiniis personalas ir studentai apie dvylika metų sugaišo vien įrodinėdami, kad minėtos rekomendacijos yra nevertingos ir atmestinos⁸³.

Su aukštųjų mokyklų profesoriais ir dėstytojais režimo atstovai elgėsi skirtingai. Iš vyresnio amžiaus profesorių ir docentų buvo reikalaujama, kad jie rodytų savo lojalumą, t. y. pasmerktų savo ir kolegų mokslinį darbą nepriklausomoje Lietuvoje, viešuose renginiuose iškeltų rusų ir sovietinių mokslininkų tikrus ar tariamus nuopelnus biologijos mokslui, be kritikos pripažintų lysenkizmo teiginius ir juos skleistų studentams paskaitose, mokytojams, agronomams bei zootechnikams įvairiuose kursuose, viešose paskaitose visuomenei, taip pat į šią veiklą įtrauktų studentus. Iš darbo buvo atleidžiami arba pareigose pažeminami tie, kurie atsisakydavo viešai demonstruoti reikalaujamą lojalumą po kelių priminimų.

Iš pareigų buvo atleisti VVU Gamtos mokslų fakulteto zoologijos prof. P. Šivickis bei Augalų anatomijos ir fiziologijos katedros vedėjas prof. J. Dagys⁸⁴, Kauno universiteto Bendrosios biologijos katedros vedėjas Ipolitas Gasiūnas, vyr. dėstytojas Albertas Kublickas. Vienas iš trijų LŽŪA dirbusių profesorių Antanas Kondrotas po užsitęsusių kritikos 7 metams atleistas iš Žemės ūkio Mechanizacijos katedros vedėjo pareigų. Iš VVPI Zoologijos katedros vedėjo pareigų atleistas dėstytojas Jonas Alekna, o 1950 m. jis pašalintas ir iš dėstytojų; 1950 m. atleistas GMF dekanas K. Januševičius⁸⁵.

Dvasinis ir moralinis teroras, pakenkęs vienų ar kitų mokslininkų autoritetui, iki šiol nepakankamai tyrinėtas, todėl mokslo istorijoje šie mokslininkai užima žemesnę vietą, nei turėtų. Antai palyginus T. Ivanausko ir P. Šivickio laikysenos skirtumus

⁸² L. K a d ž i u l i s, Rezistencija svetimiems vėjams ir dogmatizmui, *Profesorius Petras Vasinauskas*, Vilnius, 1998, p. 51.

⁸³ P. V a s i n a u s k a s, *Agronomija Lietuvoje*, Vilnius, 2005, p. 88.

⁸⁴ VVU rektorius 1948 09 24 įsakymas Nr. 5232, *VUA*, J. Dagio asmens byla Nr. 281, l. 30.

⁸⁵ *Vilniaus pedagoginis universitetas: 1935–1995 metai*, Vilnius, 1995, p. 31. Vietoje J. Alekno katedros vedėja buvo paskirta vos pirmus metus dirbusi vyr. dėstytoja A. Jasaitytė. – VVPI pažyma „Apie pertvarkymus biologijos mokslų dėstyje po LTSR MA ir [TSRS] AMM jungtinės sesijos biologijos klausimais“. 1948 11 12, *LVA*, f. 1771, ap. 11, b. 483, l. 21.

1948 m. kampanijoje, atsiskleidžia, kaip skirtingai susiklostė šių mokslininkų likimas: P. Šivickis dar iki 1948 m. sesijos buvo keletą kartų kritikuotas VVU vadovybės dėl to, kad neatsisakė genetikos ir nepasmerkė idealistinių pažiūrų. Vilniuje vykusioje sesijoje mokslininkas tapo pagrindiniu taikiniu. P. Šivickiui sesijoje pasiteisinimo žodžio nesuteikė, nors tuo metu jis buvo akademikas. Tuoj po sesijos jis buvo atleistas iš darbo⁸⁶ ir tik kolegoms tarpininkavus sovietinėje administracijoje gavo mokslinio bendradarbio pareigas Žemės ūkio institute. Tik po J. Stalino mirties P. Šivickis gražintas į mokslo tiriamąjį darbą (bet dėstyti taip ir nebuvo leista), subūrė savo mokslinę mokyklą⁸⁷.

T. Ivanauskas lanksčiau prisitaikė prie naujų sąlygų. Jis buvo pagrindinis vietinis kaltintojas 1948 m. sesijoje: pasakė kalbą, kurioje pasmerkė genetikos šalininkus ir nepakankamus Mičiurino bei Lysenkos propaguotojus, daug vietos joje skyrė P. Šivickio mokslinių rezultatų kritikai, nors kritikavo ir pats save. T. Ivanauskas buvo aktyvus darvinizmo propaguotojas, paskelbė keletą straipsnių, kuriuose garbino Staliną ir mičiurininę biologiją⁸⁸. Tokie kaip jis buvo kviečiami į Maskvoje rengtus mokymus, jiems atleidžiami nedideli „nukrypimai“ nuo reikalaujamų dėstytojų dogmų.

Kitaip elgtasi su pirmųjų laidų absolventais, bandžiusiais įsijungti į dėstytojų ir mokslininkų darbą. Iš jų reikalauta beapeliacinio lojalumo, aktyvaus dalyvavimo ne tik propaguojant lisenkizmą, bet ir smerkiant „supuvusį buržuazinių fašistinių mokslą“, ne tik patiems atsiribojant nuo religijos, bet ir aktyviai skleidžiant ateizmą. Šių reikalavimų nevykdančius, pasitelkiant spaudos straipsnius, skundus, partinių organizacijų ir pan. reikalavimus, aukštųjų mokyklų vadovybė būdavo priversta atleisti, nepaisant to, kad smarkiai plečiant priimamų studentų kontingentą kai kurių kursų tiesiog nebuvo kam dėstyti. Visų aukštųjų mokyklų biologijos katedrose taip atleista apie 50 žmonių. 1948–1952 m. vien iš VU GMF atleisti 9 jaunesnieji mokslo darbuotojai⁸⁹. Tikslų atleistųjų dėl netinkamo „mičiurininės biologijos“ dėstytojų skaičių sunku nustatyti, kadangi dažniausiai atleistas įvardijamas kaip „politiškai nepatikimas“, nenurodant konkretesnių priežasčių. Dauguma atleistųjų jaunųjų specialistų buvo visam laikui išstumti iš mokslinio darbo.

Nors dauguma aukštųjų mokyklų biologijos dėstytojų darė įvairių kompromisų, apeidami lisenkizmo ideologinius aspektus, visiškai išvengti „mičiurininės agrobiologijos“ dėstytojų negalėjo, kadangi nuo 1950 m. katedrose ir mokslo tarybos posėdžiuose imta svarstyti pačių dėstytojų raštu parengtas, o juo labiau auditorijose stenogra-

⁸⁶ L. Petrauskienė, Taisytiniai akcentai XX a. Lietuvos biologijos istorijoje, *Mokslo ir technikos raida Lietuvoje*, Vilnius, 2006, t. 10, p. 267.

⁸⁷ T. Arnastauskienė, A. Jakimavičius, Akademiko Pranciškaus Šivickio mokslinė mokykla ir jos tęsėjai, *Ekologija*, 2005, Nr. 1, p. 1–10.

⁸⁸ T. Ivanauskas, Stalinas ir mičiurininė biologija, *LMAŽ*, t. 7, p. 106–115; Mičiurininės biologijos triumfas, *Tiesa*, 1950 06 07; Į naują kūrybinę biologiją, *Biologijos instituto darbai*, 1951, t. 1, p. 9–11, ir kt.

⁸⁹ VVU partinės organizacijos biuro 1952 06 02 posėdžio protokolas, *LYA*, f. 7017, ap. 2, b. 3, l. 63.

fuotas paskaitas. Šio pseudomokslo dėstymas gausino lisenkistų gretas tarp studentų. Per keletą, o kartais ir keliolika metų (tai priklausė nuo lisenkizmo liekanų dėstytojų paskaitose po J. Stalino mirties) biologai, biologijos mokytojai, medikai, žemės ūkio ir miškų ūkio specialistai negavo savo laiko mokslą atitinkančio genetinio išsilavinimo.

Analizuojant lisenkizmo įtaką su juo susidūrusios visuomenės dalies moralei, istorinei atminčiai ir išgyvenimo strategijoms, būtina atsižvelgti į tai, kad ši kampanija vyko praėjus vos keliems mėnesiams po didžiojo 1948 m. gegužės 22–23 d. Lietuvos gyventojų trėmimo, o vėliau – vykstant prievartiniam kaimo gyventojų varymui į kolūkius. Visa tai darė įtaką aukštųjų mokyklų vadovų ir dėstytojų laikysenai, tačiau ne visais atvejais jų nesutikimą su lisenkizmo teiginiais galima laikyti sąmoningu pasipriešinimu. Nors 1948 m. bendrosios ideologinės klišės jau buvo daugiau mažiau išmoktos⁹⁰, tačiau gamtininkai su „mičiurininės biologijos“ ideologine konstrukcija susidūrė pirmąsyk, todėl iš pradžių galėjo tiesiog nespėti įsisavinti retorinių taisyklių. Dėl tos pačios priežasties aukštosiose mokyklose nepritapdavo bent jau dalis dėstytojais ir asistentais paliktų absolventų.

Dėl ideologinių dogmų (ne)išmokimo kalbant apie aukštųjų mokyklų vadovus ir dėstytojus informatyvesnė yra jų pozicija ne 1948 m. LTSR MA ir TSRS AMM sesijos metu, o konkretus elgesys vėlesniais metais, juo labiau kad Lietuvos partinė ir sovietinė vadovybė kampanijos neskatino ir neaštrino. „Tikrų“ „mičiurininės biologijos“ propaguotojų Lietuvoje taip pat nebuvo, ideologines klišes greičiausiai perėmė ir naudojo istorikas Juozas Žiugžda⁹¹ bei kai kurie marksizmo-leninizmo dėstytojai – M. Jumaševas, I. Ariskinas ir kt. Labiausiai paplitusi laikysena buvo išorinis prisitaikymas prie sistemos reikalavimų, įvairiu laipsniu koreguojant paskaitas, spausdinamus tekstus, kalbant viešumoje (T. Ivanauskas, M. Valius, A. Minkevičius ir daugelis kt.). Retesniais atvejais mokslininkai stengėsi ideologinėmis dogmomis naudotis minimaliai, o studentus supažindinti su genetika per jos kritiką, kaip darė Konradas Aleksa, arba moksliniame darbe surasti saugias, neutralias temas. Šiuo atveju lengviau sekėsi medikams, nes jų profesinė kalba ideologams daugeliu atvejų buvo nesuprantama. Botanikos, zoologijos, žemėtvarkos specialistams sekėsi sudėtingiau, tačiau dalis jų taip pat rado galimybių. Taip P. Snarskis ėmėsi tyrinėti augalų introdukciją, V. Ruokis ir B. Baginskas sudarinėjo dirvotyros žemėlapius ir pan., P. Vasinauskas, S. Mastauskis, K. Brundza ir kt. aiškino, kad siekiant gauti tikslesnius rezultatus, reikia atlikti daugiau bandymų. Nuosekliausiai priešinosi laikyseną išsaugojo P. Šivickis, J. Alekna, Z. Januškevičius, tačiau jie kuriam arba ir visam laikui buvo nušalinti nuo dėstymo. Ideologiniu prisitaikymo lygmeniu apsiriboję biologai buvo tarsi režimo pakeleiviai,

⁹⁰ V. Klumbys, *Lietuvos kultūrinio elito elgsenos modeliai sovietmečiu*. Daktaro disertacija. Humanitariniai mokslai, istorija, Vilnius, 2009, p. 49–50.

⁹¹ Žr. jo kalbą LTSR MA ir TSRS AMM sesijoje 1948 09 22, *LMAŽ*, t. 4/5, Vilnius, 1949, p. 129–134.

nesusitapatinę su režimu, tačiau jam naudingi kaip autoritetai, kartu leidę netgi stalininio režimo partiniams funkcionieriams pateikti save kaip „demokratus“, toleruojančius mokslininkų klaidas.

Pradžioje mokslininkams buvo tik primenamas jų „klaidingas“ elgesys praityje, reikalaujant persiauklėti, o nuo 1950 m. imta reikalauti, kad jie nebeapsiribotų „mičiurinės biologijos“ pagrindinių dogmų kartojimu, bet ir aktyviai, aistringai propaguotų bei kūrybiškai taikytų praktikoje jos teiginius. Antai 1950 m. kovo 28 d. LŽŪA tarybos posėdyje dėstytojai įpareigoti „dėstyti gyvai ir vaizdžiai, kad studentai jaustų dėstytojų skelbiamų teiginių gilų įsitikinimą“⁹². Stalininio režimo logika rodė, kad tolesnis ideologinis mokslininkų spaudimas ir jų priešinimasis turėjo vesti prie sovietinės Lietuvos valdžios keitimo ir galimas dalykas fizinių represijų prieš kai kuriuos mokslininkus. Šis pavojus išnyko J. Stalinui mirus.

Išvados

Lysenkizmo įsigalėjimas SSRS neigiamai atsiliepė biologijos (labiausiai – genetikos) mokslo plėtrai Lietuvoje. XX a. 3–4 dešimtmetyje pradėjęs formuotis genetikos mokslas buvo sužlugdytas ir pradėjo atsigauti tik 7-ojo dešimtmečio viduryje. Lietuvos mokslininkai per tą laiką negalėjo tęsti iki 1944 m. vykdytų tyrimų, prisidėti prie naujai besikuriančių ištisų mokslo krypčių (molekulinės biologijos, iš dalies augalų fiziologijos ir kt.) tyrinėjimo, negalėjo pasiekti reikiamos literatūros, dalyvauti moksliniame gyvenime, publikuoti darbų užsienio spaudoje, perteikti atitinkamų žinių studentams.

Nepaisant ribojimų, Lietuvos aukštosiose mokyklose stalininiu laikotarpiu mokslinį darbą daugiausia vykdė mokslininkai, disertacijas apsigynę iki 1943 m.: K. Brundza, J. Dagys, A. Minkevičius, M. Natkevičaitė-Ivanauskienė, P. Snarskis, P. Šivickis ir kt. Jie atnaujino aukštųjų mokyklų studijų ir mokslo tiriamąjį darbą, tačiau buvo priversti pasmerkti nepriklausomoje Lietuvoje vykdytus mokslinius tyrimus bei įgytą išsimokslinimą, nuolatos įvairiais būdais demonstruoti lojalumą sovietiniam režimui, priešingu atveju buvo šalinami iš darbo arba pažeminami pareigose. Iš jaunosios kartos mokslininkų partinė ir sovietinė biurokratija griežčiau reikalavo paklusnumo sistemai, šalino nenorėjusius prisitaikyti prie ideologinių reikalavimų specialistus, todėl daugeliu atvejų negalėjo susiformuoti mokslinių tyrimų perimamumas ir mokslinės mokyklos.

Lietuvos aukštųjų mokyklų su gamtos mokslais susijusiuose fakultetuose buvo įvestos politizuotos, pagal T. Lysenkos rekomendacijas „patobulinto“ darvinizmo ir genetikos disciplinos, o VU įkurta Darvinizmo ir genetikos katedra. T. Lysenkos antimokslinės idėjos prievarta buvo įdiegtos biologijos dėstyje aukštosiose bei vidurinėse mokyklose, ir ištisa karta neteko galimybės gauti to meto mokslo lygį atitinkusių

⁹²LŽŪA tarybos išplėstinio posėdžio protokolas. 1950 03 28, KAA, f. 1442, ap. 1, b. 18, l. 45.

biologijos mokslo pagrindus. Jiems faktiškai buvo formuojama iškraipyta šio mokslo samprata, kurios rezultatas – menkas daugelio specialistų mokslinis metodologinis parengimas, ypač žemės ūkio srityje. Sunku apskaičiuoti nuostolius, kuriuos dėl prievartinio lisenkizmo idėjų diegimo patyrė selekcija ir veislininkystė, žemės ir miškų ūkio praktika, ekologija ir kt. sritys. Antimokslinės lisenkizmo rekomendacijos ne tik prisidėjo prie kolektyvizuojamo Lietuvos žemės ūkio smukimo, bet ir ugdė visuomenės nepasitikėjimą mokslininkų patarimais apskritai.

Daugumos aukštosiose mokyklose dirbusių biologų laikysena buvo sąmoningas prisitaikymas, vengiant fizinių represijų ir saugant socialinį statusą, bet galimai mažiau dalyvaujant aktyviame primestų idėjų propagavime. Profesoriai ir dėstytojai per „mičiurininės biologijos“ propagandą buvo įtraukti į ideologinę antireliginę kampaniją, privalėjo skleisti sudogmatintą ir suprimityvintą „materialistinę pasaulėžiūrą“. Pradžioje reiškėsis kaip šalutinė kampanijos dalis, laikui bėgant ideologinio lojalumo reikalavimas sovietinės administracijos buvo panaudotas siekiant ir politinių tikslų: prisidėjo formuojant visuomenėje neigiamą požiūrį apie tarpukario Lietuvos Respublikos mokslinius tyrimus, aukštojo mokslo organizaciją, pačius mokslininkus, o nepriartantieji vertinti kaip sovietinės sistemos priešai.

LYSENKOISM AND LITHUANIA: INFLUENCE OF THE CAMPAIGN ON THE SOVIETISATION OF HIGHER EDUCATION*

Summary

DANUTĖ BLAŽYTĖ - BAUŽIENĖ

Lysenkoism is a whole of pseudoscientific theories and practical advice opposing the science of genetics that in the 50s was structured by Trofim Lysenko, Soviet agronomist. Inasmuch as Lysenkoism received personal approval from J. Stalin and party leadership, biologists who disfavoured the theory were named representatives of reactionary idealistic approach and repressive, political and ideological measures were employed against them. Following WWII the attack against geneticists was resumed in the session of All-Union Academy of Agricultural Science which was held in Moscow between July 31 and August 9, 1948 and escalated in 1949–1950 commemorating the 100th anniversary of I. Pavlov, Russian physiologist.

In Lithuania Lysenkoism was declared in the course of the session of general meeting organized by the Lithuanian Academy of Science together with the Ministry of Higher Education of the USSR on September 20-22, 1948 and explicated in the two sessions of the Academy of Science sacred to the commemoration of I. Pavlov's anniversary. All biologists even of moderate notability who had

* The research is funded by the Science Council of Lithuania (Agreement No.: VAT-10009)

not yet been imprisoned, exiled or forced to emigrate had to read reports or publish articles praising Lysenkoism. The campaign was also used to ideologically denounce and politically condemn biological research and teaching of the period of the Republic of Lithuania.

As per compulsory all-Union curricula Lysenkoist biology was introduced to students of relevant specialities at the higher education institutions of Lithuania, the control of educational process and research projects was executed according to multi-stage party and administrative order, by means of organizing inspections of lectures and tutorials, advocating for Lysenkoism to all student community and society (lyceums, cycles of lectures, etc.) embracing the better part of the scientific staff.

Due to the massive collectivization of agriculture which was in process at that time the Agricultural Academy of Lithuania became the prime target of Lysenkoist campaign. Here Lysenkoism was being implanted in both theoretical lectures and practice classes, attempts were made to embody the recommendations in the training farms of the academy. Scientists were deprived of the right to honestly perform tests and announce their results as they had to confirm the dogmas thus becoming part of the propaganda campaign. Forced implementation of Lysenkoism as anti-scientific trend was harmful to all higher education institutions of Lithuania without a single exception.

Senior professors and lecturers had to prove their right to teach at the institutions of higher education by demonstrating loyalty: denouncing their and their colleagues' research made in independent Lithuania and accepting as well as advocating for Lysenkoism. Unconditional humility was requested from younger lecturers who had to propagate Lysenkoism and atheism – disobedience was punished with immediate deposition. Even though the majority of lecturers made every effort to evade teaching Lysenkoism, regular party and administrative control impeded with their attempts; students of numerous specialties were robbed of the possibility to receive genetic education adequate to the level of scientific research of that time. Practical anti-scientific recommendations of Lysenkoism were accountable for the decline of the collectivized agriculture in Lithuania and the general distrust that the society manifested towards scientists' advice.

Soviet administration brought the requirement for ideological loyalty into play pursuing political goals – it contributed to the formation of the negative attitude of the society towards the research performed in Lithuania in the inter-war period, the organization of higher education and the scientists themselves and those who opposed were considered enemies of the Soviet system.

Lysenkoism had impact on the ethics, culture of memory and survival strategies of the people who had to deal with it. The prevalent practice was outward accommodation to the requirements of the system, making adjustments of certain degrees in the lectures, published materials and public speeches; cases of minimal use of ideological dogmas and attempts to avoid related topics in teaching and research were less frequent whereas active propagation of Lysenkoist dogmas in pursuit of ascending career could be attributed to isolated cases.

Gauta 2010 m. gruodžio mėn.

Danutė Blažytė-Baužienė (g. 1955 m.) – humanitarinių mokslų daktarė, Lietuvos istorijos instituto XX a. istorijos skyriaus jaunesnioji mokslo darbuotoja. Tyrinėja XX a. parlamentarizmo istoriją, Lietuvos kultūros ir aukštojo mokslo sovietizaciją priklausomybės metais.

Adresas: Lietuvos istorijos institutas, Kražių g. 5, LT-01108 Vilnius

El. paštas: d.blazytebauziene@gmail.com